۴۵۵

عملیات حرارتی همگنسازی چدنهای نشکن از طریق ذوب جزئی

محمود نیلی احمد آبادی دانشیار گروه مهندسی متالورژی و مواد – دانشکده فنی – دانشگاه تهران **مسعود مصلایی پور یزدی**

فارغ التحصیل کارشناسی ارشد گروه مهندسی متالورژی و مواد – دانشکده فنی – دانشگاه تهران (تاریخ دریافت ۸۱/۱۲/۲۰ ، تاریخ تصویب ۸۲/۴/۱۴)

چکیدہ

یکی از مشکلات اساسی حین انجماد چدنهای نشکن، جدایش عناصر آلیاژی میباشد. جدایش عناصر آلیاژی منجر به افت خواص چدنهای نشکن و چدنهای نشکن آستمپرشده میشود. در این پژوهش ضمن بررسی نحوه توزیع عناصر آلیاژی گرافیتزا و کاربیدزا در زمینه چدنهای نشکن، به منظور همگن نمودن توزیع عناصر آلیاژی در زمینه چدنهای نشکن برای اولین بار، عملیات حرارتی همگنسازی از طریق ذوب جزئی به کار گرفته شد. نتایج Spot-EDS نمونهها، حاکی از توزیع یکنواخت و همگن شدن توزیع عناصر آلیاژی پس از عملیات حرارتی همگنسازی بود. نتایج آنالیزتصویری از نمونههای همگن و آستمپر شده نشان داد عملیات حرارتی همگنسازی با استفاده از ذوب جزئی بر همگن نمودن ریز ساختار پس از عملیات حرارتی آستمپرینگ چدنهای نشکن بسیار موثر میباشد. بررسی مورفولوژی گرافیتها قبل و بعد از عملیات حرارتی همگنسازی از طریق ذوب جزئی، حاکی از تاثیر جزئی عملیات حرارتی همگنسازی از طریق ذوب بود و مینان دولارتی همگنسازی از طریق ذوب جزئی، حاکی از تاثیر جزئی عملیات حرارتی همگنسازی از طریق دوب جزئی بر مورفولوژی

واژههای کلیدی: عملیات حرارتی همگن سازی، چدن نشکن، جدایش، آستمپرینگ

مقدمه

هر نوع انحراف از ترکیب متوسط شیمیایی در قطعات منجمد شده، جدایش (S) نامیده می شود [۲۰۱]. تفاوت در ضریب توزیع عناصر آلیاژی مورد استفاده در ترکیب شیمیایی چدنهای نشکن، منجر به جدایش شدید عناصر آلیاژی در زمینه چدنهای نشکن می گردد [۴۰۳]. جدایش عناصر گرافیتی می باشد و عناصر چدنهای نشکن اطراف کرههای گرافیتی می باشد و عناصر کاربیدزا در مناطق بین کرههای گرافیتی جدایش می یابد [۶۰۵]. تاثیر جدایش عناصر آلیاژی در زمینه چدنهای نشکن عبارت است از:

الف) به دلیل توزیع نایکنواخت عناصر آلیاژی در زمینه چدنهای نشکن، نمودار تعادلی در مناطق مختلف زمینه متفاوت می گردد. در نتیجه دمای آستنیته کردن حین عملیات آستمپرینگ در مناطق مختلف زمینه متفاوت خواهد بود [۷۰۵].

ب) جدایش عناصر آلیاژی منجر به حلالیت نایکنواخت کربن در مناطق مختلف زمینه می شود. در نتیجه سرعت

تحاله آستمیرینگ در نواحی مختلف زمینه تغییر می کند [۸٬۵]. ج) جدایش عناصر آلیاژی باعث کاهش پنجره بین دو مرحله استحاله آستمپرینگ می شود .[٨] د) جدایش عناصر آلیاژی منجر به افت خواص مکانیکی چدنهای نشکن آستمپر شده، بخصوص کاهش چقرمگی چدنهای نشکن میشود [۹۰۸]. گزارشهای ارائه شده در مورد عملیات حرارتی همگنسازی چدنهای نشکن، حاکی از عدم امکان حذف جدایش از زمینه چدنهای نشکن میباشد [۱۲–۱۰]. Dorazil گزارش نـموده که افـزایش دما و زمان آستنیته از C° ۸۵۰ به به مدت یک ساعت تاثیر چندانی در کاهش $^\circ C$ جدایش عناصر آلیاژی در زمینه چدنهای نشکن ندارد [۱۰]. گزارش Lacaze حاکی از عدم موفقیت عملیات درارتی همگنسازی چدنهای نشکن در دمای C $^\circ$ ۲۰۰۰ به مدت یک ساعت در کاهش و حذف جدایش عناصر آلیاژی از زمینه چدنهای نشکن میباشد [۱۲].

نشریه دانشکده فنی، جلد ۳۷، شماره ۳، آذرماه ۱۳۸۲

شدند.

عدم امکان همگنسازی زمینه چدنهای نشکن به روشهای متعارف باعث گردیده تا روش ذوب جزئی برای همگن سازی توزیع عناصر آلیاژی در زمینه چدنهای نشکن موردبررسی قرار گیرد. ایده عملیات حرارتی همگنسازی با استفاده از ذوب جزئی نخستین بار توسط Purdy ارائه گردید [۱۳] و سپس در سال ۲۰۰۱ توسط Malakhov این عملیات بر روی آلیاژ چند تایی Cu-Ni-Sn صورت گرفت [۱۴]. عملیات حرارتی از طریق ذوب جزئی متشکل از مراحل زیر می باشد: الف) حرارت دادن تا دمای همگنسازی ب) انجماد ایزوترم ج) همگنسازي. دمای همگنسازی حین عملیات حرارتی همگنسازی از طریق ذوب جزئی از اهمیت زیادی بر خوردار است. لازم بذکر است دمای همگنسازی بهگونهای انتخاب میشود تا بین دمای یوتکتیک مربوط به مناطق مختلف زمینه واقع شود. در این حالت در مناطقی از زمینه که دارای دمای یوتکتیک کمتر از دمای همگنسازی میباشد، حوضچههای مذاب تشکیل شده و در دیگر مناطق فاز جامد پایدار باقی میماند. هدف از این تحقیق بررسی تاثیر همگنسازی از طریق ذوب جزئی بر ساختار چدنهای نشکن است که تاکنون توسط روشهای دیگر قابل همگن سازی نبودهاند.

روش انجام أزمايش

چدن نشکن مورد نیاز در این پژوهش، توسط CO₂ القائی با فرکانس متوسط ذوب و در قالب ماسه ریخته گری شد (جدول ۱). عملیات کرویسازی گرافیتها 49%Fe-45%Si - ترکیب -45%Fe-45%Si توسط فروسیلیکومنیزیم با ترکیب -5%Fe 6%Mg و از روش ساندویچی در پاتیل انجام شد. همچنین برای جوانهزائی، جوانهزای فروسیلیس با ترکیب -5%Fe 75%Fe برای جوانهزای فروسیلیس با ترکیب انجام 75%Fe برای جوانهزای فروسیلیس با ترکیب -5% 75%Fe برای جوانهزای فروسیلیس با ترکیب داخل پاتیل اضافه گردید. به منظور عملیات حرارتی همگنسازی از مریق ذوب جزئی، نمونههایی با ابعاد mm ۱۵×۱۵×۱۵ توسط دستگاه برش از شمش چدن نشکن ریخته گری شده، بریده شد. به منظور برسی نمونههایی با شرایط انجمادی مشابه، نمونهها از قسمت مرکزی شمش بریده

محدوده دمای عملیات حرارتی همگنسازی از طریق ذوب جزئى توسط رابطه ارائه شده براى دماى يوتكتيك (TE,⁰C) در چدنهای نشکن (معادله۱) محاسبه گردید. TE=1154+4×%Si+5×%Cu+8×%Al+4×%Ni-2×%Mn (1)محدوده دماهای انتخابی برای عملیات حرارتی همگنسازی از طریق ذوب جزئی چدنهای نشکن عبارت بودند از: الف) محدوده دمای حوالی خط یوتکتیک مناطق بین سلولی در منطقه سه فازی مذاب، آستنیت و گرافیت $.\gamma + G + L$ ب) محدوده دمای بالای خط یوتکتیک مناطق بین سلولی . $L + \gamma$ در منطقه دو فازی مذاب و آستنیت به منظور تعیین پروفیل غلظتی عناصر آلیاژی در زمینه چدنهای نشکن، نمونهها توسط سنبادههای متفاوت و خمير الماسه آماده سازي سطحي شدند و توسط محلول اچ نایتال دو درصد اچ شدند. سپس بیش از سه جفت گرافیت مجاور با قطر در حدود قطر متوسط گرافیتها انتخاب گردید و پنج نقطه بین هر دو گرافیت مجاور توسط ميكروسكوپ الكترونى (SEM) مورد آناليز Spot-EDS واقع شد. بررسی کسر حجمی حوضچههای مذاب تشکیل شده حین عملیات حرارتی همگنسازی از طریق ذوب جزئی توسط آنالیزگر تصویری صورت گرفت. برای بررسی تاثیر عملیات حرارتی همگنسازی از طریق ذوب جزئی بر عملیات حرارتی آستمپرینگ چدنهای نشکن، نمونهها در دو حالت همگن شده و نشده مورد عمليات حرارتي آستمپرينگ واقع شدند. سيكل عمليات حرارتی آستمیرینگ نمونهها در شکل (۱) نشان داده شده است. ارزیابی تاثیر عملیات حرارتی همگنسازی از طریق ذوب

ارزیابی تاتیر عملیات حرارتی همکنسازی از طریق دوب جزئی بر پروفیل غلظتی عناصر آلیاژی توسط مقایسه نسبت جدایش عناصر آلیاژی (معادله۲) در نمونههای همگن شده و همگن نشده انجام گرفت.

$$K(x) = \frac{C_g(x)}{C_n(x)}$$

www.SID.ir

498

عملیات حرارتی همگن سازی

میشود، عنصر آلیاژی سیلیسیم بعلت ضریب توزیع بزرگتر از یک [۳] در حین انجماد مذاب چدنهای نشکن به فاز جامد تشکیل شده پس زده میشود. در نتیجه عنصر آلیاژی سیلیسیم در مناطقی از زمینه که در مراحل اولیه انجماد، منجمد میشود یا بهعبارت دیگر اطراف کرههای گرافیتی جدایش مییابد. عنصر آلیاژی منگنز به علت ضریب توزیع کوچکتر از یک [۳] بر عکس عنصر آلیاژی سیلیسیم در حین انجماد چدنهای نشکن به فاز مذاب پسزده میشود. در نتیجه عنصر آلیاژی منگنز در مناطقی از زمینه که در آخرین مرحله از انجماد مذاب چدنهای نشکن منجمد میشود یا بعبارت دیگر در مناطق بین در رابطه فوق K(x) نسبت جدایش عنصر آلیاژی x، (x) غلظت عنصر آلیاژی x در مجاورت کره $\mathcal{P}_g(x)$ ، x در \mathcal{P}_d افیت و $C_n(x)$ غلظت اسمی عنصر آلیاژی x در نمونه میباشد. برای بررسی تاثیر عملیات همگنسازی بر مورفولوژی برای بررسی تاثیر عملیات همگن ازی بر مورفولوژی عملیات آماده سازی سطحی بدون اچ نمودن توسط آنالیز \mathcal{P}_r تصویری مورد بررسی واقع شدند.

نتايج و بحث

نتایج حاصل از آنالیز Spot-EDS نمونههای ریختگی بدون عملیات حرارتی همگنسازی در شکل (۲) نشان داده شده است. همانگونه که در این شکل دیده

جدول ۱ : ترکیب شیمیایی شمش چدن نشکن مورد استفاده .



شكل ۱: سيكل أستمپرينگ نمونهها .



شکل ۲: نحوه جدایش عناصر آلیاژی در زمینه نمونههای ریختگی بدون عملیات همگن سازی.



شکل ۳ : تصویر میکروسکوپی نمونه همگن شده (L :لدبوریت) .

الف) عملیات همگن سازی در نزدیکی خط یوتکتیک: تصویر میکروسکوپی نمونههای ذوب جزئی شده

در مراحل اولیه عملیات حرارتی همگنسازی از طریق ذوب جزئی در شکل (۳) نشان داده شده است. تشکیل فاز لدبوریت در شکل (۳) حاکی از به وجود آمدن حوضچههای مذاب در مراحل اولیه عملیات حرارتی همگنسازی میباشد که با سریع سرد کردن نمونهها و کاهش دما از درجه حرارت یوتکتیک، حوضچههای مذاب به لدبوریت (مجموعهایی از آستنیت و سمانتیت) تبدیل شده است. همانطوریکه در شکل (۳) دیده میشود حوضچههای مذاب در مناطق بین کرههای گرافیتی، یا

بهعبارت دیگر در مناطقی که عنصر آلیاژی منگنز جدایش یافته، بعلت کاهش نقطه یوتکتیک شرایط برای تشکیل حوضچههای مذاب فراهم می شود. موضچههای مذاب فراهم می شود. به منظور بررسی تاثیر دمای عملیات حرارتی همگن سازی به منظور بررسی تاثیر دمای عملیات حرارتی همگن سازی عملیات حرارتی همگن سازی محملیات حرارتی همگن سازی واقع شدند. سازی واقع شدند. حرارتی همگن از طریق ذوب جزئی در حوالی دمای در ای یوتکتیک در شکل (۴) ارائه شده است. حواجههای مذاب یوتکتیک در می ای دمای مداب یوتکتیک در می می ای یوتکتیک در شان مداب در حین عملیات مرارتی همگن مذاب در حین عملیات حرارتی می مداب یوتکتیک در شکل (۴) ارائه شده است. حوضچههای مذاب یوتکتیک در شکل (۲) ارائه شده است.

عملیات حرارتی همگن سازی

دماهای مختلف عملیات حرارتی همگنسازی مدت زمان لازم برای انجماد کامل حوضچههای مذاب تقریبا یکسان میباشد.

نحوه توزیع عناصر آلیاژی در نمونههای همگن شده از طریق ذوب جزئی در جدول (۲) آورده شده است. مقایسه پروفیل غلظتی عناصر آلیاژی در نمونههای همگن شده و همگن نشده در اشکال (۵) و (۶) نشان داده شده است. همانگونه که در این اشکال و جدول (۲) دیده میشود، با افزایش دمای عملیات حرارتی همگنسازی تا ایجاد حوضچههای مذاب، بر خلاف تحقیقات و آزمایشات انجام شده تا امروز، عملیات حرارتی همگنسازی در حذف جدایش از زمینه چدنهای نشکن موفق میباشد. مقایسه نسبت جدایش در نمونههای همگن شده و همگن نشده در میشود پس از عملیات حرارتی همگنسازی، نسبت میشود پس از عملیات حرارتی همگنسازی، نسبت میشود پس از عملیات حرارتی همگناوی که در این شکل دیده دهده توزیع یکنواخت عناصر آلیاژی در زمینه چدنهای نشکن بعد از عملیات همگن ازی میباشد.

تشکیل شده غنی از عنصر آلیاژی منگنز میباشد و مناطق اطراف حوضچههای مذاب، غنی از عنصر آلیاژی سیلیسیم. فلاکس عنصر آلیاژی منگنز از حوضچههای مذاب به مناطق جامد اطراف حوضچههای مذاب و فلاکس عنصر آلیاژی سیلیسیم از مناطق جامد اطراف حوضچههای مذاب به حوضچههای مذاب منجر به افزایش نقطه یوتکتیک در حوضچههای مذاب شده و حوضچههای مذاب شروع به انقباض مینماید و در نهایت با افزایش نقطه یوتکتیک در حوضچههای مذاب از دمای عملیات حرارتی همگنسازی، حوضچههای مذاب باقیمانده به صورت ایزوترم منجمد می شود. نکته مهم در شکل فوق انجماد کامل حوضچههای مذاب در مدت زمان تقریبا یکسان در حین همگنسازی در دماهای مختلف می باشد. در دماهای بالاتر همگنسازی علی رغم بزرگتر بودن کسر حجمی حوضچههای مذاب تشکیل شده ضریب نفوذ عناصر آلیاژی و سرعت جابجایی اتمها هم بیشتر میباشد. در دماهای یایین تر عملیات حرارتی همگن سازی علیرغم کمتر بودن ضریب نفوذ عناصر آلیاژی، کسر حجمی حوضچههای مذاب تشکیل شده هم کمتر می باشد. در نتیجه در

فاصله بین گرافیتی(µm) عنصر آلياژي ۵ ۱۵ ۳۰ 40 ۶. ./98 ۰/۹۸ ۱/۲۳ ٠/٩٧ ٠/٩۵ Mn(Wt%) Si(Wt%) ۲/۵۹ ۲/۵۱ 7/47 ۲/۵۵ ۲/۵۷ 15 iquid Pool, **%** 10 - 1150 C - 1160 C 5 0 60 0 20 40 80 Time, min

جدول ۲ : پروفیل غلظتی نمونه همگن شده .

شکل ٤: تغییرات درصد مذاب در حین عملیات حرارتی همگن سازی .



شکل ۷ : مقایسه نسبت جدایش نمونههای همگن شده و همگن نشده .

سختی پذیری این مناطق و در نتیجه به تاخیر افتادن استحاله آستمپرینگ در نواحی بین کرههای گرافیتی می شود. که این تاخیر منجر به افزایش مقدار UAV (در حدود ۱۲./) در نمونههایی که بدون عملیات همگنسازی مورد عملیات آستمپرینگ واقع می شوند، می گردد. ولی نمونههایی که پس از عملیات حرارتی همگنسازی مورد تصویر میکروسکوپی نمونههای آستمپر شده در دو حالت همگن شده و همگن نشده به ترتیب در اشکال (۸) و (۹) ارائه شده است. مناطق سفید رنگ در شکل (۸) معرف آستنیت باقیمانده ناپایدار میباشد. جدایش عنصر آلیاژی منگنز در مناطق بین کرههای گرافیتی منجر به افزایش پتانسیل شیمیایی عنصر آلیاژی کربن، افزایش

عملیات حرارتی همگن سازی

عملیات آستمپرینگ واقع میشوند میزان UAV بشدت کاهش یافته است (در حدود ۱٪) که نشان دهنده توزیع یکنواخت عناصر آلیاژی در زمینه چدنهای نشکن و سختی پذیری یکسان مناطق مختلف زمینه میشود، در نتیجه استحاله آستمپرینگ در مناطق مختلف زمینه چدنهای نشکن پس از عملیات حرارتی همگنسازی با سرعت تقریبا یکسانی انجام شده و میزان آستنیت باقیمانده ناپایدار به حداقل مقدار ممکن رسیده است. تاثیر عملیات حرارتی همگنسازی بر مورفولوژی گرافیتها نر شکل (۱۰) نشان داده شده است. همانگونه که در این شکل دیده میشود پس از عملیات حرارتی همگنسازی از طریق ذوب جزئی تغییر جزئی در مورفولوژی گرافیتها طریق ذوب جزئی تغییر جزئی در مورفولوژی گرافیتها

چدنهای نشکن میباشد.

ب) همگن سازی در دمای بالای خط یوتکتیک محمد معنا است است

حل شدن برخی از گرافیتها با اشکال غیر کروی در زمینه

Line Scan نمونههای همگن شده در بـــالای







شکل ۸: ریزساختار نمونه استمپر شده بدون عملیات همگن سازی a) بزرگنمایی b ٥٠X) بزرگنمایی . ٥٠٠X





شکل ۹: ریزساختار نمونه استمپر شده بعد از عملیات همگن سازی a) بزرگنمایی X ۰۰ (b) بزرگنمایی X ۰۰ .

Archive of SID



شکل ۱۰ : تاثیر عملیات حرارتی همگن سازی بر مساحت فاز گرافیت در زمینه، تعداد کرههای گرافیتی در واحد سطح، کرویت گرافیتها و قطر متوسط کرههای گرافیتی .



شکل ۱۱: پروفیل غلظتی عناصر آلیاژی منگنز و سیلیسیم در نمونه همگن شده بالای دمای یوتکتیک



شکل ۱۲ : نمودار فازی Fe-C به همراه خط ایزوترم همگن سازی در منطقه دوفازی .

498

نتيجه گيري

۳- عملیات حرارتی همگن سازی از طریق ذوب جزئی
تاثیر جزئی بر مورفولوژی گرافیتها دارد.
۴- عملیات حرارتی در بالای دمای یوتکتیک منجر به
همگن شدن نمونهها نشده بلکه جدایش عناصر آلیاژی در
زمینه چدنهای نشکن را نیز تشدید میکند.

فهرست علائم S: جدایش UAV: آستنىت باقىماندە نايايدار

۱- عملیات حرارتی همگن سازی چدنهای نشکن از طریق ذوب جزئى منجر به كاهش نسبت جدايش عنصر آلياژى منگنز به میزان ۴۱٪ و کاهش نسبت جدایش عنصر آلیاژی سیلیسیم به میزان ۲۳٪ میشود. ۲- عملیات حرارتی همگن سازی چدنهای نشکن از طریق ذوب جزئى منجر به حذف تقريبي آستنيت باقيمانده نایایدار در چدنهای نشکن آستمیر شده میشود.

مراجع

.(۱۳۷۵)

- 1 Porter, D.A. and Easterling, K. E. (1992). *Phase Transformations in Metals and Alloys*. Chapman and Hall Publication, London.
- 2 Felemings, M. C.(1974). Solidification Processing. McGraw-Hill Publication, New York.
- 3 Nili Ahmadabadi, M., Niyama, E. and Ohide, T. (1994)."Structural control of 1% Mn ADI aided by modeling of microsegregation." *AFS Transactions*, Vol. 59, PP. 269-278.
- 4 Schissler, J. M., Liu, Y. C., Chobaut, J. P. and Brenot, P. (1991). "Upper bainitic heat treatment of manganese, Nickel and Copper Alloyed, S.G. Cast Iron." *Proc. 2ed Int. Conf. on Austempered Ductile Iron*, New York, USA, Vol. 2, PP. 424-435.
- 5 Kovacs, B. (1991). "The effects of alloying elements and their segregation in ADI." *Proc. 2ed Int. Conf. on Austempered Ductile Iron,* New York, USA, Vol. 1, PP. 241-252.

۶- گلعذار، م. ع. "اصول وکاربرد عملیات حرارتی فولادها و چدنها." چاپ چهارم، انتشارات دانشگاه صنعتی اصفهان،

7 - Owhadi, A., Hedjazi, J., Davami, P., Fazli, M. and Shabestari, J. M. (1997). "Microsegregation of manganes and silicon in high manganese ductile iron." *Materials Science and Technology*, Vol. 13, PP. 813-817.

- 8 Lin, B. Y., Chen, E. T. and Lei, T. S. (1998). "The effect of segregation on the austemper transformation and toughness of ductile irons." *Journal of Materials Engineering and Performance*, Vol. 7, No. 3, PP. 407-419.
- 9 Davis, J. R. (Edited), (1996). "ASM specialty handbook cast irons." ASM International Publication, New York, PP. 192-204.
- 10 Dorazil, E. (1991). "High strength austempered ductile cast iron." *1st ed.* Eills Horwood Publication, London PP. 128-215.
- 11 Jolley, G., Grad, L. M., Gilbert, G. N. J., Eng, C. and Mesh, G. (1967). "Segregation in nodular iron and its influence on mechanical properties." *The British Foundryman*, PP. 72-97.
- 12 Lacaze, J., Boudot, A., Gerval, V., Oquab, D. and Santos, H. (1997). "The role of manganese and copper in the eutectoid transformation of spheroidal graphite cast iron." *Metallurgical and Materials Transaction A*, Vol. 28A, PP. 2015-2025.

Archive of SID

نشریه دانشکده فنی، جلد ۳۷، شماره ۳، آذرماه ۱۳۸۲

- 13 Purdy, G. R. and Kirkaldy, J. S. (1971). "Homogenization by diffusion." *Metallurgical Transactions*, Vol. 2, PP. 371-378.
- 14 Purdy, G. R., Malakhov, D. V. and Guha, A. (2001). "Homogenization of multicomponent alloy via partial melting." *Journal of Phase Equilibria*, Vol. 22, No. 4, PP. 439-450.
- 15 Cole, G. S. (1972). "Solidification of ductile iron." AFS Transactions, Vol. 48, PP. 385-348.
- 16 Yeung, C. F., Zhao, H. and Lee, W. B. (1998). "The morphology of solidification of thin-section ductile iron castings." *Materials Characterization*, Vol. 40, PP. 201-203.

واژه های انگلیسی به ترتیب استفاده در متن

1 - Processing Window 2 -Untransformed Austenite Volume